

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПСИХОЛОГА ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ЙОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ

У статті представлені різні точки зору на поняття «професійна компетентність». Показано, що досягнення високого рівня успішності професійної діяльності і розвиток професіоналізму спеціаліста напряму пов'язані з його професійною компетентністю. Відмічається, що високий рівень професіоналізму психолога складається із різних видів професійної компетентності.

Ключові слова: *компетентності, компетенції, професійні компетентності, професіоналізм, психолог.*

Постановка проблеми. Надзвичайно динамічне і багатоаспектне сучасне життя ставить перед психологом цілу низку складних і не простих задач, які він повинен своєчасно і професійно вирішувати. Соціум все наполегливіше вимагає від психолога належного рівня професіоналізму, як «інтегральної психологічної характеристики суб'єкта праці, яка відображає рівень відповідності людини вимогам професії» [2, с. 304]. Відомо, що основною умовою успішної професійної діяльності виступає «професійна компетентність». Професійно компетентний фахівець, згідно Е.Зеєру – це «спеціаліст, який володіє необхідними для якісного і довільного виконання діяльності якостями, досвідом і індивідуальним стилем діяльності» [10]. Тут термін «компетентність» доповнюється терміном «професійна», відтак ми підходимо до необхідності розгляду терміну «професійна компетентність», як основи професіоналізму. Як стверджує А. Маркова, «професійна компетентність» – це «поєднання психічних якостей, які дозволяють діяти самостійно і відповідально, як володіння людиною здатністю і вмінням виконувати відповідні функції [3, с.31]. У загальнонауковому аспекті «професійна

компетентність» – це готовність суб`єкта праці до виконання своїх професійних обов`язків у сфері своєї професії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даній проблемі було присвячено надзвичайно велику кількість різнопланових досліджень. Одні науковці, такі як А. Вербицький, М. Кабардов, Є. Арцішевська, Е. Зеєр, Н. Кузьміна, А. Маркова і інші стверджують, що глибокі і змістовні знання, практичні вміння та навички щодо обраної спеціальності виступають одним із основних та необхідних компонентів професійної підготовки спеціаліста і визначають професійну компетентність тільки як систему знань, умінь і навичок без урахування особливостей потребнісно-мотиваційної сфери особистості [16, с.198–215]. Так, зокрема Н. Кузьміна розглядає професійну компетентність, тільки як відповідний рівень відповідності знань, умінь, досвіду особистості реальному рівню складності тих завдань, які необхідно вирішувати [14]. Е. Зеєр визначає професійну компетентність через сукупність професійних знань, умінь, а також самі способи виконання професійної діяльності [11]. О. Деркач включає професійну компетентність у систему професіоналізму як один із основних його компонентів, – «професійна компетентність це головний когнітивний компонент підсистеми професіоналізму діяльності, сфера професійного ведення, система знань, яка постійно розширюється і яка дозволяє здійснювати професійну діяльність з високою продуктивністю» [9, с. 253].

Інші науковці, такі як В. Адольф, Т. Браже, Б. Гершунський, Г. Курдюмов, С. Максименко, Н. Пов`якель, О. Саннікова, Н. Тализіна, В. Шадриков, Н. Шевченко, В. Ядов та інші розглядають поняття професійної компетентності як основи професійної майстерності та професіоналізму тільки через призму особистісних характеристик спеціаліста – як багатократне і інтегративне особистісне утворення, яке забезпечує успішне здійснення професійної діяльності і включає ціннісні орієнтації спеціаліста, мотиви його діяльності, загальну культуру, стиль взаємодії із навколишніми, усвідомлення себе і себе у світі, здатність до самовдосконалення і саморозвитку. І в той же час, як стверджує Г. Гузеєва – професійна компетентність відображаючи

наявний потенціал і здатності особистості, формує і нові якості, які дозволятимуть людині бути успішним у професійній діяльності [8]. Окрім того, дослідниця вважає, що однією із характерних особливостей професійної компетенції є те, що вона реалізується у теперішньому, але зорієнтована на майбутнє [8].

Згідно поглядів В. Волинкіна, професійна компетентність, це не що інше, як поєднання психічних і особистісних якостей; це такий психічно-особистісний стан, який дозволяє спеціалісту діяти самостійно і відповідально [6, с. 232]. Дослідниця І. Пучкова стверджує, що професійна компетентність виступає тим показником, який характеризує рівень професійної успішності, а її детальне вивчення призводить до підвищення ефективності діяльності спеціаліста [16, 17].

На наш погляд, найбільш вдало розкривають зміст і специфіку професійної компетентності дослідження Л. Бершедової, згідно яких професійна компетентність виступає відображенням метасистеми «людина професія» («людина-діяльність», «суб`єкт-об`єкт») і обумовлюється закономірностями процесу особистісно-професійного розвитку, формуванням професіонала, рівнем професіоналізму конкретного спеціаліста, особливостями професіоналізації особистості [5].

Таким чином, професійна компетентність виступає тим показником, який напряду характеризує рівень професіоналізму. Відтак формування професійної компетентності необхідно розглядати як динамічний процес, який розпочинається із професійним вибором та освоєнням професії і який триває весь професійний шлях спеціаліста. Зі сторони особистісного аспекту, як стверджує Л. Бершедова, професіоналізація розглядається як одна із форм розвитку особистості у ході онтогенезу, як складова частина розвитку особистості і ототожнюється із процесом професійного розвитку, який одночасно представляється і як процес розвитку особистості. Тобто особистісно-професійний розвиток, це не що інше, як процес формування особистості як соціальної якості індивіда і його професіоналізму у результаті професійної діяльності і професійної взаємодії [4, 15].

Таким чином, професійна компетентність, виступає системним показником і результатом не тільки особистісно-професійного, але і індивідуально-професійного розвитку індивіда. Тобто, основні відмінності між компетентністю і професіоналізмом закладені у сутнісних характеристиках особистості, яка самоактуалізовується, у її «мотивах росту» (А.Маслоу), у її готовності реалізовувати свої здатності і потенції у професійній діяльності (А. Алдашева).

Мета статті: прослідкувати зв'язок професійної компетентності психолога з рівнем розвитку його професіоналізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливо також при розгляді питання професійної компетентності розуміти те, з яких її основних компонентів і буде надалі формуватися професіоналізм. Розглянемо основні види професійної компетентності.

Насамперед, доречно зауважити, що професійна компетентність може бути структурована і як системна характеристика, яка складається із різних компонентів, склад яких дослідники визначають по різному (В. Адольф, Л. Бершедова, Е. Зеєр, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна, В. Первутинський та інші).

Так, А. Маркова у своїх дослідженнях виділяє такі основні види професійної компетентності [15, с. 34], зокрема: – спеціальна або діяльнісна професійна компетентність (включає не тільки наявність спеціальних знань, але і вміння застосовувати їх на практиці); – соціальна профкомпетентність (характеризує володіння способами самовираження спільною професійною діяльністю, а також прийнятими у професійному товаристві прийомами та методами професійного спілкування); – особистісна профкомпетентність (характеризує володіння фахівцем основними способами самовираження і саморозвитку, а також дієвими засобами уникнення та запобігання професійної деформації); – індивідуальна професійна компетентність (характеризує володіння фахівцем основними прийомами саморегуляції, а також готовність його до подальшого професійного росту та наявність стійкої професійної мотивації).

У свою чергу, В. Адольф виділяє такі структурні компоненти професійної компетентності, як: – мотиваційний (детермінований системою спонукальних сил суб'єкта діяльності); – цілепокладальний (включає домінанту менталітету і світогляду суб'єкта праці); – змістовно-випереджаючий (характеризує суб'єкта діяльності як творця, дослідника, конструктора) [1, с.72-75].

Даючи детальний аналіз феномену професійної компетентності Е. Зеєр [11] виділяє наступні її компоненти, зокрема такі як: – соціально-правова компетентність (відображає знання і вміння, які напряму пов'язані із професійною комунікацією та поведінкою); – спеціальна профкомпетентність (представляє здатність фахівця самостійно вирішувати поставлені професійні задачі); – персональна компетентність (здатність до самореалізації у професійній діяльності); – аутокомпетентність (відображає адекватне представлення щодо своїх можливостей і уміння уникати та долати професійні деструкції).

У нашому баченні найбільш вдалим щодо повнішого розкриття усіх компонентів професійної компетентності, які будуть характерні для будь-якої професії, у тому й числі й професії психолога – є модель професійної компетентності, запропонованої дослідницею І. Баришніковою [3]. Дана модель представлена наступним чином: - емоційно-вольовий компонент (відображає особистісне відношення майбутнього спеціаліста до проблеми, його емоції, почуття, а також визначені і наявні пріоритети). Як стверджує І. Баришнікова – основними складовими даного компонента виступають: здатність до адекватної самооцінки, саморегуляція поведінки); – мотиваційно-ціннісний компонент (визначається готовністю фахівця до самостійного прийняття рішень та здійснення професійної діяльності, а також наявністю відповідних альтернатив щодо вирішення проблемних робочих ситуацій); – когнітивний компонент (характеризує пізнавальні здібності фахівця). Основними складовими якого, на думку І. Васильєва, виступають: інтерес до науки, наявність професійних знань, вмінь та навичок тощо); – комунікативний компонент (відображає особливості технік взаємодії фахівця із соціальним оточенням в умовах особистісної свободи). Як наголошує І. Баришнікова, основними складовими даного

компоненту виступатимуть: здатність щодо побудови різних видів діалогічного процесу, взаємодії; – креативно-діяльнісний компонент (зорієнтовує фахівця-професіонала на застосування творчих підходів, інноваційних технологій у професійній діяльності). Даний компонент, згідно тверджень І. Баришнікової, відображає практичний характер професійної компетентності і його основними складовими виступатимуть: проектування перспектив розвитку і результатів професійної діяльності, а також творча самостійність у вирішенні усіх нагальних професійних задач.

І у довершенні розгляду поняття «професійна компетентність» доречно розглянути питання взаємозв'язку його із поняттям «компетенції». Оскільки у контексті категорії «професійна компетентність» визначається зміст «професійної компетентності» [19, с. 45] і не дивлячись на багатолітнє використання цих термінів у сучасній освітній парадигмі, до цих пір не мають однозначного тлумачення.

У даному питанні ми погоджуємося із твердженнями Н. Єфремової, яка визначає взаємозв'язок компетенції і компетенцій наступним чином: «компетентності – це потенціал людини і спеціаліста, його знання, уміння, навички, досвід діяльності; компетенції – (кінетика і динаміка думки і вчинків) – це його дії, розуміння проблеми, аналіз, пошук рішення і діяльність щодо вирішення проблеми і досягненню результату [12, с. 19]

Таким чином ми погоджуємося із твердженням Т. Міхеєвої, що професійна компетентність включає у себе комплекс ключових, загальнопрофесійних і власне-професійних компетенцій, які забезпечують адаптацію до професії і її успішне професійне виконання.

Тепер, коли ми визначилися із основними підходами у розумінні феномену «професійна компетентність» розглянемо які ж основні види та структурні компоненти будуть необхідними у професійній діяльності фахівця-психолога, а також визначатимуть високий рівень його професіоналізму.

Насамперед, враховуючи специфіку професійної діяльності психолога і розглядаючи її у форматі компетентнісного підходу, який був представлений нами вище, слід виділити ті основні характеристики, які представлені у

професійній діяльності психолога і наявність яких обумовлює успішність його діяльності, а також призводить до розвитку високого рівня професіоналізму. Беручи за основу дослідження Е. Клімова, який представив особистість психолога у різних сферах його діяльності [13] однією із важливих компонентів у структурі професійної компетентності фахівця-психолога буде займати його цілесне сприйняття світу. Саме психолог, який за своїми професійними обов'язками покликаний займатися розвитком і формуванням особистості повинен володіти цілісним баченням світу, а також уявленнями щодо тих глобальних викликів, які на сьогодні продукує нам сучасний соціум. Тільки за таких умов психолог буде здатен адекватно визначати місце предмета своєї професійної діяльності – людину. Саме ці знання у структурі професійної компетентності психолога допоможуть йому дати відповіді на такі питання, як місце і роль людини у системі особистісних і суспільних відносин, взаємозв'язку біологічного і соціального, вибір форм поведінки в даному соціумі, яка його роль у цьому житті та ряду інших. Поряд із цим важливим компонентом у структурі професійної компетентності фахівця-психолога доречно виділити такий компонент, як загальна культурна освітченість, яка, розуміється нами як своєрідний та особливий механізм накопичення, збереження і передачі відповідної інформації, яка матиме особливу соціальну цінність.

Велика кількість науковців при розгляді основних компонентів професійної компетенції фахового спеціаліста наголошують на наявності у нього, перш за все, відповідних особистісних якостей. Як наголошує у своїх дослідженнях Б. Вульф, що «ніяка система підготовки не здатна навчити душевної чутливості, мати відчуття гумору, педагогічної інтуїції та делікатності вчинку» [7, с. 48]. Виходячи з цього, вважаємо правомірним визначати сукупність професійно-значущих особистісних якостей фахівця-психолога як своєрідну особистісну компетентність, яка, як складова професійної компетентності повинна включати, на нашу думку, наступні складові, зокрема такі як: здатність щодо розвитку своєї індивідуальності засобами професії, володіння прийомами особистісного самовираження і

саморозвитку; професійна творчість, як креативність, інноваційність щодо відношення до професійної діяльності; адаптивна компетентність, як уміння передбачати різні зміни у професії, володіння дієвими прийомами щодо запобігання професійним деформаціям особистості, готовність до професійного зростання, наявність інтринсивної мотивації щодо безперервної професійної самоосвіти і самовдосконалення.

Враховуючи специфіку професійної діяльності психолога важливе місце у структурі його професійної компетентності слід віднести компетенціям, які характеризують його емоційно-вольову сферу. Зокрема, до емоційних особливостей необхідно віднести емоційну стійкість, силу, темп, ритм емоційних реакцій, а також емоційний тонус. Щодо вольових особливостей, то важливе значення, на наш погляд, матиме так звана суб`єктна компетенція, яка буде виражати професійне самовизначення психолога, його професійну самосвідомість, індивідуальний стиль професійної діяльності, прагнення до професійно-особистісного розвитку і самовдосконаленню.

Висновки. Професійна компетентність психолога – це відповідне інтегративне та багатокomпонентне явище, яке, проявляється у професійній діяльності і у цій же діяльності формується, розвивається та вдосконалюється. Рівень професійної компетентності психолога формується у зв`язку і у залежності із рівнем розвитку самого психолога як професіонала – з відповідно сформованими професійними компетенціями та професійно-значущими властивостями та якостями. Таким чином, професійна компетентність психолога, виступає основою його професіоналізму як суб`єкта праці і може цілком розглядатися і як критерій його розвитку.

Список використаної літератури:

1. Адольф В.А. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя / В.А. Адольф // Педагогика. – 1998. – № 1. – С. 72 – 75.
2. Акмеология: учебник / [ред. А. А. Деркача]. – Москва: Изд-во РАГС, 2004. – 688 с.
3. Барышникова И.Е. Профессиональная компетентность: виды, структура и современные подходы / Вестник Ленинградского государственного

- университета имени А.С. Пушкина, 2012. – № 03. – Том 5. – Серия Психология. Научный журнал. – СПб.: ЛГУ имени А.С. Пушкина. – 108 с.
4. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности. Учебное пособие для вузов / В.А. Бодров. – М.: ПЕР СЭ, 2001. – 511 с.
  5. Бершедова Л.И. Психологическое содержание профессиональной компетентности менеджера. Монография. / Л.И. Бершедова. – Тамбов: ГГУ им. Г.Р. Державина, 2011. – 142 с.
  6. Волынкин В.И. Педагогика в схемах: Учеб. пособие / В.И. Волынкин. – Ростов- на-Дону, 2007. – 283 с.
  7. Вульфов Б.З. Социальная педагогика: теория и практика / Б.З. Вульфов // Обучение социальной работе в России: Программы и технологии. Педагогика социальной работы. – М., 1998. – Ч. 2. – С. 87 – 98.
  8. Гузеева Г.Н. Особенности профессиональной компетентности будущих менеджеров / Г.Н. Гузеева // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 3: Педагогика и психология. – 2010. – №4. – С. 9 – 14.
  9. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала / А.А Деркач. – М.; Воронеж: Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та; МОДЭК, 2004. – 751 с.
  10. Зеер Э.Ф. Психология профессий / Э.Ф. Зеер. – М.: Академический проспект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003 – С. 30 – 31.
  11. Зеер Э.Ф. Психология профессий / Э.Ф. Зеер. – М.: Акад. Проект: Мир, 2008. – 330 с.
  12. Ефремова Н. Ф. Формирование и оценивание компетенций в образовании: монография / Н. Ф. Ефремова. – Ростов- на-Дону: Аркол, 2010. – 386 с.
  13. Климов Е.А., Носкова О.Г. Психология как профессия / Е.А. Климов, О.Г. Носкова. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.psy.msu.ru/science/public/psy_prof/.
  14. Кузьмина Н.В. Профессионализм педагогической деятельности / Н.В. Кузьмина, А.А. Реан. – СПб.: Рыбинск, 1993. – 132 с.
  15. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 312 с

16. Пучкова И.М., Матвеева И.В. К проблеме формирования профессиональной компетентности специалиста / И.М. Пучкова, И.В. Матвеева // Бехтеревские психологические традиции в Казанском университете: к 125-летию открытия первой в России психологической лаборатории / [ред. Л.М. Попова]. – Казань: Отечество, 2010. – С. 198 – 215.
17. Пучкова И.М. Психологическая готовность к профессиональной деятельности, и профессиональная компетентность / И.М. Пучкова // Материалы V Съезда Общерос. обществ. орг. «Российское психологическое общество». – М.: Рос. психол. о-во, 2012. – Т. II. – С. 166 – 167.
18. Пучкова И.М., Матвеева И.В. К проблеме формирования профессиональной компетентности специалиста / И.М. Пучкова, И.В. Матвеева // Бехтеревские психологические традиции в Казанском университете: к 125-летию открытия первой в России психологической лаборатории / [ред. Л.М. Попова]. – Казань: Отечество, 2010. – С. 198 – 215.
19. Kompetentnostnyj podhod v podgotovke kadrov v oblasti gumanitarnyh tehnologij. / [red. Zarubina V. G., Gromovoj L. A.]. – SPb.: RGPU im. A. I. Gercena, 2007.

Картюк Ю.Я. **Профессиональная компетентность психолога как основа развития его профессионализма**

В статье представлены различные точки зрения на понятие «профессиональная компетентность». Показано, что достижение высокого уровня успешности профессиональной деятельности и развитие профессионализма специалиста направления связаны с его профессиональной компетентностью. Отмечается, что высокий уровень профессионализма психолога состоит из различных видов профессиональной компетентности.

Ключевые слова: компетентности, компетенции, профессиональные компетентности, профессионализм, психолог.

Karpyuk Y. **Professional competence of a psychologist as the basis of the development of his professionalism**

Extremely dynamic and multidimensional modern life makes a psychologist face a number of complex and difficult tasks, which he should solve promptly and professionally. It is known that the main condition for successful professional activity is "professional competence". In a general scientific aspect "professional competence" is willingness of a person to work and to perform one's professional duties.

Great number of researches was devoted to this problem. Such scientists as A. Verbytskyi, M. Kabardov, E. Artsishevskaya, E. Zeier, N. Kuzmina, A. Markova determine professional competence only as a system of knowledge and skills without considering the peculiarities of needed motivational sphere of a personality.

Other scientists like V. Adolf, T. Brazhe, B. Hershunskyi, G. Kurdiumov, S. Maksymenko, N. Povyakel, A. Sannikova, N. Talyzina, V. Shadrykov, N. Shevchenko, V. Yadov consider the concept of professional competence as the basis of professional skills and professionalism only through the prism of personal specialist's characteristics. Thus, professional competence acts as an indicator that directly reflects in the level of professionalism. Therefore, formation of professional competence should be seen as a dynamic process that begins with the selection of profession and then leads to the entire specialist's professional way.

When considering the professional competence it is also important to understand the main components of professionalism further formation. It should be noted that professional competence can be structured as the system characteristics, consisting of different components, the composition of which is determined by many researchers (V. Adolph, L. Bershedova, E. Zeier, N. Kuzmina, A. Markova, L. Mitina, V. Pervutynskyi and others).

Due to our vision, the most successful components of professional competence can serve as a characteristic of any profession including a profession of a psychologist as well. It is will introduced in a model of professional competence proposed by a researcher Ivan Baryshnikov. This model contains an emotional and volitional components (reflecting a future specialist's personal attitude to the problem, his emotions, feelings, and identified priorities). As I. Baryshnikov confirms – the main components are: adequate capacity for self-esteem, self-

regulation of behavior; motivational component values (defined by readiness for independent decision-making and professional activities; cognitive component (characterizes expert's cognitive abilities).

As a result, it is appropriate to consider the interrelation of the statement "professional competence" with the notion "competence". Despite many years of these terms usage, still there is no unambiguous interpretation in modern educational paradigm. Thus, we agree with the statement of T. Mikheeva that professional competence includes a set of general and professional competencies that ensure adaptation to the profession and successful professional performance.

Having taken into account the specifics of psychologist's professional activity and considering it in the form of competency approach that was mentioned above, key characteristics of psychologist's professional activity are to be identified. Based on the E. Klimov's research, these are: perception of the world, being designed to engage in the development and formation of the individual, possessing holistic vision of the world as well as view on global challenges, produced by modern society today. At the same time it is appropriate to identify such a component as a general cultural awareness in the structure of psychologist's professional competence.

Therefore, we consider that it is legitimate to define a set of professionally significant personal qualities, in particular, the ability for the development of individuality by means of occupation, possessing methods of personal self-expression and self-development; professional work as creativity, innovation in relation to professional activity; adaptive competence as the ability to provide a variety of changes in the profession, possessing effective methods to prevent deformation of professional identity, commitment to professional development, availability of intensive motivation for professional self-education and self-improvement.

An important place in the structure of professional competence should be passed to competencies that characterize the emotional and volitional sphere of a psychologist. In particular, the emotional features must include emotional stability, strength, pace, rhythm emotional reactions and emotional tone. As for the volitional characteristics, in our point of view, great importance will have the so-called subjective competence that can express professional self-determination of a

psychologist, his professional identity, individual style of professional work, commitment to professional and personal development and self-improvement.

To sum it up, we note that psychologist's professional competence is an appropriate integrative and multicomponent phenomenon, which manifests itself in professional work and in the same activity is being emerged, evolved and improved. Thus, psychologist's professional competence , serves as the basis of his professional work and may be considered as a criterion of his development.

Keywords: *competence, professional competence, professionalism, psychologist.*